

شناسایی و تبیین اصول مدیریت در سیره امام حسین علیه السلام و دلالت‌های آن برای دانش مدیریت

میثم لطیفی *

بهارک منصوری **

محمد عبدالحسین زاده ***

دریافت مقاله: ۹۵/۵/۸

پذیرش نهایی: ۹۵/۷/۱۷

چکیده

هدف و سؤال اصلی پژوهش، شناسایی و تبیین اصول مدیریت در سیره امام حسین (ع) و دلالت‌های آن برای دانش مدیریت است. این پژوهش درصدد است تا خلأ پژوهشها درباره‌ی عاشورا را بررسی، و بعد مدیریتی و رهبری امام حسین علیه‌السلام را در سیره و زندگی آن حضرت تا لحظه شهادت بازبینی کند. پژوهش بر اساس هدف، بنیادی و به لحاظ روش، کیفی، و دارای رویکردی استقرایی است که با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون به دنبال پاسخگویی به سؤال اصلی پژوهش است. با مطالعه منابع معتبر و مورد تأیید خبرگان در حوزه عاشورا ابتدا ۲۰۷ شناسه اولیه استخراج شد. در گام بعدی ۸۰ مضمون پایه شناسایی شد که از بررسی و جمع‌بندی این مضامین پایه، ۴۱ مضمون سازمان‌دهنده استخراج گردید. سرانجام تمام مضمون‌های سازمان‌دهنده ذیل چهار مضمون فراگیر قرار گرفت: اصول ناظر به ویژگیهای مدیر و رهبر، اصول ناظر به مدیریت افراد و همکاری، اصول ناظر به هدف، راهبرد و برنامه‌ریزی و اصول ناظر به رویارویی با محیط، مضامین فراگیر و اصول کلانی است که از سیره امام حسین (ع) استخراج شد که می‌توان از آنها دلالت‌هایی برای طراحی اصول علم مدیریت بر اساس منابع دینی استخراج کرد.

کلید واژه‌ها: اصول مدیریت، مدیریت اسلامی، سیره امام حسین علیه‌السلام، تحلیل مضمون
بیانات امام حسین (ع).

latifi@isu.ac.ir

* دانشیار دانشگاه امام صادق علیه‌السلام

** دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت دولتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک

bmansoori.vezarat@gmail.com

*** نویسنده مسئول: دانشجوی کارشناسی ارشد معارف اسلامی و مدیریت دولتی دانشگاه امام صادق

abdolhosseinzadeh@isu.ac.ir

علیه‌السلام و پژوهشگر پژوهشکده حکمت

مقدمه

علم مدیریت، ماهیت کاربردی دارد. عاری نبودن مدیران از ارزش، این رشته علمی را بیشتر تحت تأثیر ارزشها قرار می‌دهد. رایینز بر آن است که ارزشها نمایانگر عقاید اصولی است که از نظر فردی یا اجتماعی نوعی رفتار مطلوب شناخته می‌شود. (رایینز^۱، ۲۰۰۵: ۱۷۱). پیت دراکر^۲ می‌گوید که افراد و سازمانها باید ارزشها و اصول مخصوص به خود را داشته باشند. برای اینکه فرد در سازمان، کارآمد و مؤثر باشد، ارزشهای او باید با ارزشها و معیارهای سازمان، سازگاری و همخوانی داشته باشد (دراکر، ۱۳۷۹: ۴۳). هم‌چنین نظریه‌پردازان مدیریت بیان می‌کنند که مدیریت و اعضای سازمان باید همواره در مورد ارزشها و نظریه‌های ارزشی دقت لازم را به خرج دهند و جایگاه آنها را در روش‌شناسی، نظریه‌پردازی و عمل بشناسند (هچ^۳، ۲۰۰۶: ۳۴۸).

ارزشها در دین اسلام به‌صورت نظام‌مند وجود دارد؛ از این‌رو پژوهشگران مدیریت اسلامی باید با استخراج نظام‌مند ارزشها برای ارائه نظریه مدیریت اسلامی تلاش کنند. نظام ارزشی اسلام بر اساس مفروضات بنیادینی استوار است که برای درک و تدوین مدیریت اسلامی به شناخت مفهوم ارزشها و نظام ارزشی اسلام نیاز است (مصباح یزدی، ۱۳۷۶: ۲۹۳؛ مطهری، ۱۳۶۷: ۱۵۰)؛ بنابراین ضروری است که با تکیه بر منابع دینی (قرآن و سیره معصومین) به استخراج ارزشهای اسلامی پرداخت که شاکله اصلی مدیریت را شکل می‌دهد.

از سوی دیگر سیره و شیوه مدیریتی امام حسین علیه‌السلام، که مورد تأکید ائمه علیهم‌السلام است، یکی از بهترین منابع مدیران است. در یک نگاه می‌توان گفت که این سبک و شیوه مدیریتی برای بشریت قابل استفاده است؛ چون با فطرت آدمی مناسب و با عالم هستی هماهنگ است و بیشترین فایده و ثمربخشی را برای بشریت دارد. این پژوهش با تمرکز بر سیره امام حسین (ع) به‌عنوان یکی از منابع دینی به دنبال شناسایی و تبیین اصول و ارزشهای مدیریت است.

اندیشمندان مختلف مدیریت از جمله تیلور، فایول و وبر، اصول مدیریت را ارائه کرده‌اند که در کتابهای مدیریت به تفصیل به آنها پرداخته شده است (فایول^۴، ۱۹۴۹؛ تیلور^۵، ۱۹۶۷؛ وبر^۶،

- 1 - Robbins
- 2 - Peter Drucker
- 3 - Hatch
- 4 - Fayol
- 5 - Taylor
- 6 - Weber

۱۹۶۰). بدون شک این اصول بر اساس جهان‌بینی‌ها و ارزش‌هایی است که این نظریه‌پردازان داشته‌اند. همان‌طور که گفته شد، نقش ارزش‌ها در ارائه نظریات، واضح و روشن است؛ بنابراین ارائه اصول اساسی بر اساس منابع اسلامی، لازم و ضروری است. در ادامه این بخش، این ادعا، بیشتر تبیین می‌شود.

اصول بنیادین یا اولیه، سه دسته از اصول را در بر دارد: اصول متعارف، اصول موضوعه^۱ و اصول متداول (میرزایی اهرنجانی، ۱۳۸۶: ۶). اصول متعارف در بالای سلسله مراتب اصول بنیادین قرار دارد و ماهیتاً کلی‌ترین، عام‌ترین و شامل‌ترین اصول است و هیچ نوع قیدوبند زمانی، مکانی و موضوعی نمی‌پذیرد. بنابراین اصول متعارف، مختص یک یا چند علم نیست؛ بلکه در مورد همه علوم، صادق است. پس از اصول متعارف، اصول موضوعه قرار دارد که اگرچه این اصول نیز، کلی، عام و شامل است، درجه کلیت، عمومیت و شاملیت اصول متعارف را ندارد و به‌علاوه از نظر موضوعی قیدپذیر است؛ به عبارت دیگر هر رشته علمی، مستقلاً دارای اصول موضوعه مربوط به خود است. در نهایت بقیه اصول علمی یا منطقی هر رشته علمی یا حوزه فکری، که تحت عناوین گوناگون اصول، ضروریات، بنیانها و... نامیده شده است از نظر کلیت، عمومیت و شمولیت نازلترین، و از نظر موضوعی نیز همان‌گونه که از نام گوناگون آنها بر می‌آید، محدودیت‌های فراوان دارد؛ مانند اصل برنامه‌ریزی که برحسب زمانها، مکانها و موضوعها و حتی اهداف گوناگون، شامل اصول و شکلهای گوناگونی می‌شود.

از این مباحث روشن می‌شود که اصول بنیادین در یک سلسله مراتب با یکدیگر قرار دارد و به ترتیب از همدیگر مشتق می‌شود به‌طوری که همه اصول یک رشته از تعدادی اصول موضوعه از اصول متعارف استخراج، و مبنای بقیه مباحث آن رشته فرض می‌شود. (میرزایی اهرنجانی، ۱۳۸۶: ۶ تا ۸ به نقل از رضایی منش و همکاران، ۱۳۹۳). بر اساس این مطلب، این پژوهش به دنبال ارائه اصول موضوعه رشته مدیریت بر اساس سیره امام حسین (ع) است.

علوم انسانی در هر کشوری زاینده تفکرات بومی آنجا است. در واقع علوم انسانی امریکا نمی‌تواند اروپا را اداره کند؛ چون این تفکرات زاینده مبانی نظری خودشان است و زمانی می‌تواند با فرهنگ خود نسبت برقرار کند که زبان حقوقی و اجتماعی واحدی در جامعه برقرار کند تا بتواند با تحولات و باورها و ارزشهای اجتماعی خود همساز باشد. هم‌چنین علوم انسانی و رشته‌های

زیرمجموعه آن با روحیات رابطه مستقیمی دارد و با بعد روحی انسان مرتبط است که پیچیدگیهای خاصی دارد. مدیریت در میان علوم انسانی با فرهنگ رابطه بسیار نزدیکی دارد به گونه‌ای که با اندک تأملی می‌توان نقش فرهنگ را در جای‌جای آن آشکارا مشاهده کرد. مدیریتی که در کشور ما از دیرباز مورد توجه مجامع علمی و دانشگاهی بوده و بدان توصیه شده است، مدیریت از نوع غربی آن است. این امر با توجه به فرهنگ بومی کشور ما که دینداری، کارکرد اصلی آن است چندان منطقی به نظر نمی‌رسد. (آقا پیروز و خدمتی، ۱۳۸۹: ۵۳).

ارزشها و مبانی تفکری در علوم انسانی و بویژه علم مدیریت تأثیر مستقیم دارد. چون مبانی تفکر اسلامی در قرآن و سیره معصومین است، یکی از منابع مهم استخراج اصول مدیریت است. بایستی بیان کرد که اصول موضوعه با توجه به مبانی تفکری اسلامی و منابع دینی استخراج می‌شود و برای تمامی کشورهای اسلامی یکسان است؛ ولی برای به کارگیری اصول رایج و اجرای آن، تأثیرات فرهنگی و جغرافیایی باید مدنظر قرار بگیرد.

برای اثبات ضرورت مدیریت اسلامی در کشورهای اسلامی دو راه وجود دارد: یکی ضرورت از راه فرهنگ است با این توضیح که علم مدیریت به دلیل آمیختگی با فرهنگ غربی، کاملاً پاسخگوی نیازهای مدیریتی ممالک اسلامی نیست و با توجه به فرهنگ این کشورها - که مقتضی اسلامیت است - ضرورت دارد با پژوهش شیوه‌هایی از مدیریت، که با این فرهنگ سنخیت دارد، نیازها را برطرف ساخت و این شیوه‌ها جز از فرهنگ دینی و سیره اهل بیت علیهم‌السلام به دست نمی‌آید.

راه دوم اینکه وظیفه مسلمانی اقتضا می‌کند در برابر فرمان الهی مطیع باشیم و با توجه به دستورالعمل‌های مدیریتی که از سوی مدیران معصوم جامعه اسلامی صادر شده است، می‌توان با عمل به آن دستورها و الگو قرار دادن آن معصومان علیهم‌السلام، مدیریتی را به کار گیریم که مورد رضایت و خشنودی پروردگار است (آقا پیروز و خدمتی، ۱۳۸۹: ۵۵ تا ۶۰).

در این پژوهش به «شناسایی و تبیین اصول مدیریت در سیره امام حسین علیه‌السلام و دلالت‌های آن برای دانش مدیریت» پرداخته شده و محقق درصدد است تا خلأ پژوهشها در زمینه مسئله عاشورا [که بیشتر مسائل تاریخی و مذهبی را بررسی کرده است] را بررسی، و بعد مدیریتی و رهبری امام حسین علیه‌السلام را در سیره و زندگی آن حضرت تا لحظه شهادت بازبینی کند. مخاطبان اصلی این پژوهش، مدیران و رهبران جامعه اسلامی هستند که ضمن ادای وظیفه به رهبران

دینی خود، عمل و گسترش آن در صحنه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی موظف هستند با نگاه بهتر و عمیقتر به مسئله رهبری و الگوگیری از رهبران دینی خود بتوانند گام‌های مؤثرتری را در رفع اشکالات اصول مدیریت غربی بردارند.

پژوهش از نوع کیفی و اکتشافی است؛ بنابراین فرضیه پژوهشی ندارد. هدف اصلی این پژوهش شناسایی و تبیین اصول مدیریت در سیره امام حسین علیه السلام و دلالت‌های آن برای دانش مدیریت است. سؤالی‌های اصلی پژوهش عبارت است از:

۱- اصول مدیریت سیره امام حسین علیه السلام کدام است؟

۲- دلالت‌های سیره امام حسین علیه السلام برای استخراج اصول موضوعه دانش مدیریت اسلامی

چیست؟

ادبیات پژوهش

مفهوم مدیریت اسلامی

اندیشمندان مختلف، تعاریف متعددی را از مدیریت اسلامی ارائه کرده‌اند. بیان تعاریف مدیریت اسلامی و بررسی و نقد آنها خود پژوهشی مفصل است. در این پژوهش تعریف مختار از مدیریت اسلامی، تعریفی است که مرحوم شهید مطهری از مدیریت اسلامی بیان می‌کند. ایشان می‌گویند که مدیریت اسلامی شیوه خاصی از رهبری است که بر مبنای فکری و عقیدتی اسلامی مبتنی است. مسلماً برای آشنا شدن با این سبک از مدیریت، شناخت مبانی اسلام درباره رهبری ضروری است. در این شیوه از مدیریت، انگیزه‌های فردی جهت دهنده نیست، بلکه جهت دهنده ارزشهای انسانی است و لذا همه تلاشهای مدیر بر مبنای حق و در جهت آرمانهای حق خواهی و حق جویی است (مطهری، ۱۳۸۵: ۲۷).

سیره پژوهی

سیره یا منطق عملی مجموعه اصولی است راهنما که برگرفته از قرآن کریم و راه و رسم پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و اوصیای آن حضرت است. این اصول قواعدی است کلی که جهت زندگی را در وجوه مختلف فردی، اجتماعی، مدیریتی، خانوادگی، سیاسی، نظامی و اقتصادی مشخص می‌کند (دلشاد تهرانی و آینه‌وند، ۱۳۸۵: ۴۴).

سیره پژوهی نوعی از پژوهش است که نمی‌توان آن را نوعی از علم به معنای رشته علمی با روش تجربی تلقی کرد. زمانی که از پژوهش بحث می‌شود اولین سؤالی که باید پاسخ داده شود این است که مقوله پژوهش از مقولات کیفی است یا کمی. سیره پژوهی نمی‌تواند کمی باشد؛ زیرا پژوهش کمی موارد بسیار زیادی را مورد بررسی قرار می‌دهد درحالی‌که سیره پژوهی موارد کمتری را مورد بررسی قرار می‌دهد؛ بنابراین وارد حوزه تحقیقات کیفی می‌شود (کافی، ۱۳۹۱: ۲).

سیره یعنی نوع و سبک رفتار، سیره عملی و نظری معصومین علیهم‌السلام بر سه اصل زیر مبتنی است:

اصل اول: اهمیت ذخایر انسانی آن چیزی است که در اسلام درباره مقام انسان آمده است که خلیفه‌الله و مسجود ملائکه و دارای روح الهی است.

اصل دوم: مطالعه سیره اولیا بویژه سیره نبوی و علوی که اساس فلسفه بحث انبیاست. اصل سوم: این است که انسانها به‌مثابه صندوق رمز هستند. گشودن کتاب روح و جلب همکاری آنها بیش از هر چیز آگاهی و ظرافت می‌خواهد نه زور و قوانین. قوانین رفتار انسانی را باید مثل قوانین فیزیک و شیمی و فیزیولوژی کشف کرد، نه وضع (مطهری، ۱۳۸۵: ۳۶).

هر کس می‌خواهد با فرهنگی اسلامی رهبری کند، باید این اصول را مراعات کند و برای مراعات این اصول، راهی جز مطالعه سیره معصومین و دستور آنها در مقام رهبری نیست. باید این سیره نظری و عملی معصومان مطالعه شود تا شناخته شود و با اقتباس از آنها به رهبری انسانها پرداخت و خود و آنها را به رشد و تعالی سوق داد.

نقش ارزشها در شکل‌دهی اصول مدیریت در فرهنگ لغت انگلیسی، اصل را چنین تعریف می‌کند: حقیقتی اساسی، قانون کلی از علت و معلول، قاعده‌ای راهنما برای رفتار (فایول، ۱۹۴۹: ۲ و ۳). مدیران موفق به اصولی خاص اعتقاد دارند و آن اصول را شاخص و معیار اقدام‌های مدیریتی خود قرار می‌دهند (تری^۱، ۱۹۷۲: ۲۳). این اصول هر چه نظام‌مندتر، عمیقتر، منعطفتر و با واقعیت انطباق بیشتری داشته باشد، مدیریت را موفقتر می‌سازد (موردن^۲، ۲۰۰۴: ۱۷).

1 - Terry
2 - Morden

اصولی که در مدیریت بیان می‌شود مثل اصولی نیست که در حالت آزمایشگاه به وجود آمده باشد؛ زیرا کنترل «انسان» در وضعیت آزمایشگاهی کار مشکلی است و با اختیار انسان منافات دارد؛ به همین دلیل، قیاس، مشاهده، تصویر جامع، روح خلاق، تفکر عمیق، جامع و با قابلیت انعطاف می‌تواند در برابر ناتوانی مدیریت در استفاده از آزمایشهای تجربی در ایجاد قانون و اصول به کار رود و این همان روشی است که با آن اغلب اصول مدیریت به وجود آمده است (موشال^۱، ۲۰۰۹: ۳۸).

امروزه به‌کارگیری اصول صحیح مدیریت و رهبری یکی از موضوعات کاربردی و ضروری هر جامعه شده و با توجه به اینکه مدیریت اسلامی در واقع رویکردی نو و تازه از مدیریت در جامعه است و مدیر، الگو و اسوه است و بر همین مبنا باید رفتار خود را تنظیم کند. اصول مدیریت در جوامع بشری آن قدر مهم است که تمام مکتبهای غربی درباره آن بحث کرده‌اند. اسلام هم، که مکتبی آسمانی است در این باره نیز مسائل مهم و اساسی ارائه، و ابعاد مختلف آن را بخوبی تبیین کرده است. اصلاً هدف رسالت پیامبران و امامان رساندن پیام الهی، امامت و اصول صحیح رهبری در جوامع بشری است. استاد مطهری معتقد است که برای درک توجه اسلام به اصول رهبری و مدیریت مطالعه سیره اولیا به خصوص سیره نبوی و علوی بسیار مهم و مؤثر است (مطهری، ۱۳۸۵: ۲۴).

با توجه به مطالب گفته شده درباره اصول موضوعه، ضروری است اصول مدیریت از نگاه اسلام و با تکیه به منابع اسلامی استخراج شود و این اصول مبنای کار مدیران اسلامی در جامعه اسلامی قرار گیرد؛ حتی می‌توان گفت که این اصول چون بر اساس شناخت صحیح انسان و جهان است، می‌تواند در سرتاسر جهان مورد استفاده آزاداندیشان قرار گیرد.

سابقه پژوهش

هدف این بخش این است که مطالعاتی که درباره موضوع پژوهش یعنی اصول مدیریت در سیره امام حسین (ع) در کتابها و مقالات و پایان‌نامه‌ها هست، بررسی شود. در ادامه به‌طور مختصر مهمترین پژوهشها حوزه مدیریت در سیره امام حسین (ع) بیان، و در پایان خلاصه پژوهشی و جایگاه

این پژوهش برای رفع این خلأ بیان می‌شود.

علوی و عبدالحسین‌زاده در کتاب «مبانی مدیریت عاشورایی»، که به‌صورت دائرةالمعارف است، محوریت‌ترین مباحث مربوط به حوزه مدیریت عاشورایی را جمع‌آوری، و در قالبی معین و مشخص ارائه کرده‌اند. آنها بیان می‌کنند: این اثر درصدد است که گسست و حفره فقر محتوایی را، که در این حوزه وجود دارد، پر کند. به این دلیل، کلیه معارف عاشورایی در منابع مختلف اعم از کتاب و مقاله در فضای مجازی و غیر مجازی به کار گرفته شده است. کوتاه سخن اینکه در وهله نخست تلاش بر این بوده است که دائرةالمعارف خوبی از معارف عاشورایی با مسائل رشته مدیریت و تمرکز بر روش‌شناسی و رویکردها در این مجموعه گردآوری شود (علوی و عبدالحسین‌زاده، ۱۳۹۴).

کاظم‌پور در پژوهش خود با عنوان «مطالعه و بررسی استراتژی پیشوایان دین در ارتباط با مدیریت سیاسی جامعه»، که با هدف بررسی راهبردهای نهضت امام حسین علیه‌السلام صورت پذیرفته، الگویی با عنوان «استراتژی پیشوایان دین در ارتباط با قدرتهای حاکم» پیشنهاد کرده و سپس به بررسی راهبردهای نهضت امام حسین علیه‌السلام بر اساس عوامل الگوی تحقیق و با استفاده از نظر خبرگان پرداخته است که به استخراج راهبردهایی چون شهادت‌طلبی، مبارزه کلامی، خلق فرصت، دفاع، افشاگری، ارشاد، حضور مؤثر و هجرت منجر شده است که هر یک در مقاطع گوناگون قیام، اهمیت متفاوتی دارد (کاظم‌پور، ۱۳۸۷).

حمیدی‌زاده در مقاله‌ای با عنوان «جلوه‌های مدیریت در حرکت امام حسین علیه‌السلام»، مجموعه آموزه‌های مدیریت و رهبری این نهضت را در سه حوزه یا سطح اساسی تبیین کرده است: در حوزه جذب و هدایت نیروها و اصحاب از مدینه تا کربلا، در حوزه هدایت و بیداری جامعه اسلامی و در حوزه جذب و هدایت جامعه جهانی. وی در این مقاله با ارائه شواهد تاریخی جلوه‌های مدیریت امام به زمینه تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، سازماندهی، هماهنگی و رهبری پرداخته است (حمیدی‌زاده، ۱۳۸۷).

کوشکی در مقاله‌ای تحت عنوان «درامدی بر الگوهای مدیریتی امام حسین علیه‌السلام» به بررسی تطبیقی بعضی از موضوعات مهم مدیریت علمی با بعضی از ویژگیها و صفات امام علیه‌السلام پرداخته است. این نویسنده پس از معرفی فرایند مدیریت از هرسی و بلانچارد به بیان مباحث تطبیقی حوزه‌های برنامه‌ریزی، سازماندهی، انگیزش، کنترل، نظریه سلسله‌مراتب نیازهای

مزلو، آموزش منابع انسانی و... می‌پردازد (کوشکی، ۱۳۸۱).

بدیعان گورتی و همکارانش در مقاله‌ای که تحت عنوان «الگوی روابط عزت‌مدار با تأکید بر سیره امام حسین علیه‌السلام» نگاشته‌اند در پی تبیین جایگاه عزت و عزت‌مداری در نهضت تربیتی عاشورا هستند. این مقاله به شیوه تحلیلی به بررسی عزت‌مداری در سیره امام حسین علیه‌السلام در جریان واقعه عاشورا پرداخته و به این نتایج دست یافته که سیره امام حسین علیه‌السلام بویژه در واقعه کربلا الگویی کامل و جامع در زمینه عزت‌مداری و تقویت نفس است و در مکتب ایشان تعاملات انسانی اعم از تعاملات فردی و اجتماعی بر مبنای عزت شکل می‌گیرد (بدیعان گورتی و همکاران، ۱۳۹۰).

علوی در پژوهش خود با عنوان «طراحی الگوی رهبری با الهام از گفتگوهای امام حسین علیه‌السلام در مسیر کربلا» به کشف الگوی رهبری و هدایت امام حسین علیه‌السلام از سیره ایشان توسط سه گام شخصیت‌شناسی افرادی که با امام گفتگو کردند، سبک‌شناسی و رویارویی با افراد در گفتگوها و نهایتاً الگوی رهبری با الهام از گفتگوهای امام حسین علیه‌السلام به‌منظور استفاده کاربردی برای مسائل امروز پرداخته است (علوی، ۱۳۸۹).

علی الکھتانی^۱ در پژوهش خود با عنوان استفاده از اصول اسلامی در ایجاد سیستم مدیریت منابع انسانی (در کشورهای اسلامی) آورده است از سامانه مدیریت منابع انسانی مبتنی بر اصول اسلامی انتظار می‌رود که با آسان‌سازی ایجاد محیط کار سالم موجب پرورش اعتماد متقابل، احترام، مشاوره و به اشتراک‌گذاری دانش و خلاقیت و نوآوری در میان کارکنان به حل مشکلات شرکت‌های بزرگ، مانند تضاد بین مدیران و صاحبان آن کمک کند (الکھتانی، ۲۰۱۴).

کتابی در پژوهش خود با عنوان بازخوانی اصول رهبری در قیام عاشورا به ارائه الگوی مدیریتی امام حسین علیه‌السلام در قیام عاشورا و یازده مضمون در سه بعد هدف، اصول و روش پرداخته است. وی در این میان به هفت مضمون اصلی با عنوان «ظلم‌ستیزی»، «خدا محور»، «اخلاق مداری»، «احکام محوری»، «عقل‌گرایی»، «تکلیف محوری» و «بصیرت محوری» دست یافته است (کتابی، ۱۳۹۳).

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود هر کدام از پژوهش‌ها از ابعادی خاص به بحث مدیریت در سیره امام حسین (ع) پرداخته‌اند. نکته اساسی این است که بحث مدیریت و اصول آن در این پژوهش‌ها

مورد توجه نبوده است. تنها در پژوهش کتابی (۱۳۹۳) اصول رهبری استخراج شده است که این پژوهش هم از نظر منابع و هم از نظر موضوع با آن پژوهش تفاوت دارد. این پژوهش از نظر روش‌شناسی با پژوهشهای گذشته تفاوت دارد و با نوآوری پژوهشی و با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون به دنبال ارائه اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع) و کاربردهای آن در مدیریت رایج است. از نظر موضوعی نیز پژوهشهای گذشته، موضوعات کلان مدیریت را در سیره امام حسین (ع) بررسی کرده‌اند؛ ولی این پژوهش دامنه کار خود را بر اصول مدیریت گذاشته است تا بر اساس سیره امام حسین (ع) اصول مدیریت اسلامی و دلالت‌های آن را برای دانش مدیریت استخراج کند.

روش پژوهش

پژوهش بر اساس نوع هدف، بنیادی و به لحاظ روش، کیفی توصیفی و دارای رویکردی استقرایی است که در آن از روش «تحلیل مضمون» استفاده شده است. در ادامه به‌طور مختصر روش تحلیل مضمون و شکل‌گیری این پژوهش بر اساس این روش تبیین می‌شود.

روش تحلیل مضمون

اگرچه هنوز توافق چندانی بین اندیشمندان در مورد تعریف جامع روش تحلیل مضمون وجود ندارد، هر یک از آنان تعاریف خاص خود را از این روش ارائه کرده‌اند. در ادامه به دو تعریف مهم اشاره شده است:

بر اساس نظر هولوی و تودرس تحلیل مضمون، فرایندی برای تحلیل اطلاعات کیفی است، این روش، صرفاً روشی کیفی همانند دیگر روشها نیست بلکه فرایندی است که می‌تواند در بیشتر روشهای کیفی به کار رود. از تحلیل مضمون می‌توان بخوبی برای شناخت الگوهای داده‌های کیفی استفاده کرد. این روش، مهارتهای اساسی مورد نیاز را برای بسیاری از تحلیل‌های کیفی فراهم می‌کند (هولوی و تودرس^۱، ۲۰۰۳: ۳۵۱).

به عقیده براون و کلارک^۲ (۲۰۰۶) تحلیل مضمون را باید روش ویژه‌ای در نظر گرفت که یکی از مزایای آن، انعطاف‌پذیری است. تحلیل مضمون روشی برای تعریف، تحلیل و گزارش‌دهی

1 - Holloway & todres

2 - Braun & Clarke

الگوهای (مضامین) درون داده‌ها است. در کمترین کاربرد، این روش مجموعه داده‌های شما را به شکل جزئی و دقیق سازماندهی و توصیف می‌کند. این روش به‌طور متناوب کاری فراتر از سازماندهی و توصیف انجام می‌دهد و جنبه‌های مختلف عناوین پژوهشی را مورد تفسیر قرار می‌دهد (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۷۹). استرلینگ معتقد است با تحلیل مضامین، شبکه‌ای از مضمونها ایجاد می‌شود و در نهایت با تحلیل آنها، مفاهیم کلیدی، استخراج و الگو تبیین می‌شود (استرلینگ^۱، ۲۰۰۱: ۳۹۳).

تحلیل مضمون، فرایندی برای تحلیل اطلاعات کیفی به شمار می‌رود؛ لذا تحلیل مضمون فقط روشی کیفی نیست بلکه فرایندی است که می‌تواند در بیشتر روشهای کیفی (اگر نگوییم همه روشهای کیفی) به کار رود. هم‌چنین این روش امکان تبدیل اطلاعات کیفی به کمی را فراهم می‌کند (بویاتزیس^۲، ۱۹۹۸: ۴).

مضمون یا تم^۳، بیانگر مطلب مهمی در داده‌ها در زمینه سؤالات پژوهش است که تا حدی معنی و مفهوم الگوی مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۸۸). مضمون، الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود و حداقل به توصیف و سازماندهی مشاهدات و حداکثر به تفسیر جنبه‌هایی از پدیده مورد بررسی می‌پردازد (بویاتزیس، ۱۹۹۸: ۴).

به طور کلی، مضمون، ویژگی تکراری و متمایزی در متن است که به نظر پژوهشگر، نشاندهنده درک و تجربه خاصی در زمینه سؤالات پژوهش است (کینگ و هوروکس^۴، ۲۰۱۰: ۱۵۰). تحلیل مضمون به چارچوبی نظری - که از قبل وجود داشته باشد - وابسته نیست و از آن می‌توان در چارچوبهای نظری متفاوت و برای کارهای مختلف استفاده کرد. هم‌چنین، تحلیل مضمون، روشی است که هم برای بیان واقعیت و هم برای تبیین آن به کار می‌رود (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۸۹).

شناخت مضمون، یکی از مهمترین و حساسترین کارها در پژوهشهای کیفی، و به عبارتی، قلب تحلیل مضمون است. شعور متعارف، ارزشهای محقق، جهتگیریها و سؤالات پژوهش و تجربه محقق درباره موضوع در چگونگی شناخت مضمونها، تأثیر می‌گذارد (عابدی جعفری و همکاران،

1 - Stirling

2 - Boyatzis

3 - Theme

4 - King & Horrocks

۱۳۹۰: ۱۶۱).

شبکه مضمونها بر اساس روشی مشخص، مضمونها زیر را نظام‌مند می‌کند:

الف - مضمونهای پایه^۱: شناسه‌ها و نکات کلیدی متن

ب - مضمونهای سازمان‌دهنده^۲: مقولات به دست آمده از ترکیب و تلخیص مضمونهای پایه

ج - مضمونهای فراگیر^۳: مضمونهای عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به عنوان کل

(عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۲).

سپس این مضمونها به صورت نقشه‌های شبکه وب رسم می‌شود که در آن هر یک از این مضمونهای برجسته سه سطح همراه با روابط میان آنها نشان داده می‌شود. شبکه مضمونها روش تهیه مقدمات تحلیل یا ارائه نتایج پایانی تحلیل نیست؛ بلکه شیوه شکستن متن و یافتن نکات معقول و برجسته روشنی در درون متن است (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۳).

روایی و پایایی پژوهش

از آنجا که تحلیل مضمون، روش منعطفی است، پژوهشگر باید کاری را که انجام می‌دهد به‌طور شفاف و آشکار توضیح دهد و آنچه می‌گوید، باید با آنچه انجام می‌دهد، واقعاً همخوانی و انطباق داشته باشد. کینگ و هاروکس (۲۰۱۰: ۱۶۰ تا ۱۶۵)، چهار فرایند را برای ارزیابی تحلیل مضمون پیشنهاد کرده‌اند که در این پژوهش از دو مورد آنها استفاده شده که عبارت است از:

۱ - استفاده از شناسه‌گذاران مستقل و گروه خبرگان

استفاده از شناسه‌گذاری مستقل، فرایند رایجی برای ارزیابی و کنترل کیفیت تحلیل‌های مضمون است. برای سنجش پایایی یا امکان اعتماد بین شناسه‌گذاران مستقل، روشهای مختلفی عرضه شده است. نئوندورف در کتاب خود، «راهنمای تحلیل مضمون» چند روش را معرفی کرده که عبارت است از: توافق درصدی، روش هولستی، آلفای کرپیندورف، کاپای کوهنو پای اسکات (محمدی‌مهر، ۱۳۸۷: ۱۵۵ و ۱۵۶).

چنانچه پژوهشگری بخواهد از شناسه‌گذاری مستقل استفاده کند، باید سه تصمیم کلیدی بگیرد: الف - در چه مرحله‌ای از تحلیل مضمون باید چنین کاری انجام گیرد؟ ب - چه چیزی باید

از شناسه‌گذاران خواسته شود؟ و ج - چه کسانی باید شناسه‌گذاری را انجام دهند؟ به‌طور خلاصه، پیشنهاد می‌شود در همه مراحل تحلیل مضمون و برای تعریف و تأیید شناسه‌گذاری از اعضای درون یا افراد بیرون گروه استفاده شود که با موضوع پژوهش و روش تحلیل مضمون آشنا باشند؛ با این حال، روش بهتری که به زمان کمتری هم نیاز دارد این است که از نظر گروهی از خبرگان بهره‌برده شود که از دانش کافی درباره ابعاد و جنبه‌های مختلف موضوع پژوهش برخوردارند. برای سنجش روایی این تحقیق، علاوه بر اینکه مضامین فراگیر، سازمان‌دهنده و پایه با مطالعه مبانی نظری، پیشینه تحقیق، اهداف تحقیق و منابع، انتخاب و تأیید شد، نظر و رهنمودهای گروهی از خبرگان نیز لحاظ شد و قبل از شناسه‌گذاری، جرح و تعدیل نهایی به عمل آمد. در این تحقیق، نخست، شناسه‌گذاری با مطالعه کتابهای عاشورایی و به صورت دستی صورت گرفت و بعد به ترتیب مضمونهای سه‌گانه کشف، و در بین تحقیق از نظر خبرگان عرصه عاشورا پژوهی بهره‌گیری شد.

۲ - دریافت بازخورد از پاسخ‌دهندگان

یکی دیگر از فرایندهای کاملاً رایج ارزیابی تحلیلهای مضمون بویژه درباره مصاحبه‌ها، دریافت بازخورد از پاسخ‌دهندگان پژوهش است. در این فرایند، پژوهشگر، نتایج تحلیل خود را در اختیار پاسخ‌دهندگان قرار می‌دهد و از آنها می‌خواهد درباره میزان همخوانی و تناسب تفسیرهای وی و تجربه خودشان، اظهار نظر کنند. در این پژوهش نیز الگوی نهایی به خبرگان داده می‌شد و آنان در مورد اجزا و عوامل آن نظر می‌دادند تا در نهایت اصلاحات نهایی انجام شد.

جامعه آماری و روش گردآوری داده‌ها

جامعه آماری پژوهش تمام کتابها، مقاتل، مقاله‌ها و آثاری است که درباره حضرت امام حسین (ع) وجود دارد. از طریق مشورت با خبرگان حوزه عاشورا و مدیریت، جامعه آماری پژوهش و کتابهایی که برای استخراج اصول مدیریت امام حسین (ع) می‌تواند به‌کاربرده شود در جدول ۱ مشخص شده است.

جدول ۱: منابع و جامعه آماری پژوهش

نام اثر	نویسنده	توضیحات
الارشاد	شیخ مفید	الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد نوشته محمد بن محمد بن نعمان بن عبدالسلام معروف به شیخ مفید. شرح حال امامان شیعه دوازده امامی، و در زمره قدیمی ترین کتابهای امام شناسی شیعه است.
فرهنگ جامع سخنان امام حسین(ع)	پژوهشکده باقرالعلوم(ع)	کتابی تک جلدی و قطور از گروه حدیث پژوهشکده باقرالعلوم علیه السلام به سرپرستی محمود شریفی که اقوال مختلف را در مورد واقعه عاشورا جمع آوری کرده است.
مقتل الحسین علیه السلام	موفق بن احمد خوارزمی	مقتل الحسین علیه السلام مشهور به مقتل خوارزمی نوشته ابوالمؤید موفق بن احمد محمد بکری مکی حنفی خوارزمی (اهل سنت). این کتاب دو جلدی، که جلد دوم آن به شهادت امام حسین (علیه السلام) مربوط است بیشتر برگرفته از کتاب الفتوح ابن اعثم کوفی است.
نفس المهموم	شیخ عباس قمی	نام کتاب برگرفته از حدیث امام صادق علیه السلام، و درباره واقعه کربلا و وقایع پس از آن (از ولایت امام حسین علیه السلام تا شهادت ایشان) است.
تاریخ طبری	طبری	تاریخ الرسل و الملوک کتابی به زبان عربی نوشته محمد ابن جریر طبری، تاریخ نگار و محقق سنی مذهب ایرانی. ترجمه فارسی آن در ۱۶ جلد موجود است که در جلد هفتم وقایع عاشورا منعکس شده است.
لهوف	سیدبن طاوس	اللهوف علی قتل الطفوف، (آه های سوزان بر کشتگان بیابان) از سید ابن طاووس درباره شرح قیام حسین علیه السلام از وقت سفر ایشان از مدینه تا بازگشت اسیران به وطن، و از معتبرترین منابع شیعی عاشورا پژوهی است.
مقتل ابی مخنف	محمد هادی یوسفی غروی	ترجمه مقتل ابومخنف (متوفی ۱۵۷ هـ) اولین گزارش مستند از نهضت عاشورا که با قلم یکی از راویان حدیث امام صادق علیه السلام در اوایل قرن دوم هجری به رشته تحریر درآمده است. حوادث را با یک یا دو واسطه از زبان کسانی نقل می کند که بعضاً شاهد حوادث غمبار روز عاشورا بوده اند.
انقلاب کربلا از دیدگاه اهل سنت	عبدالمجید ناصری داوری	این کتاب پژوهشی است در نقل تاریخ اسلام که با تلاش پژوهشگر نگارش یافته است. بررسی تاریخی واقعه عاشورا بر اساس اسناد و مدارک معتبر یا دست کم مورد پذیرش گروه های متعدد اهل سنت است.
امام حسین(ع) و جاهلیت نو	جواد سلیمانی	مجموعه صفات، فضایل و کرامات حضرت امام حسین(ع) همراه شرح حوادث کربلا به طور مستند در این اثر گردآوری شده است. روایات مناقب حضرت از متون روایی کهن مانند عیون اخبار الرضا و التهذیب نقل شده است. بخش حوادث کربلا و شهادت و مصائب بعدی به صورت مقتل نگاری آمده است. معجزات حضرت و اهمیت شعائر حسینی، شفاعت و گریه بر آن حضرت از دیگر بحثهای کتاب است.

ادامه جدول ۱: منابع و جامعه آماری پژوهش

نام اثر	نویسنده	توضیحات
اشک روان بر امیر کاروان (ترجمه کتاب خصائص الحسینیه)	شیخ جعفر شوشتری	شیخ جعفر شوشتری در این کتاب درصدد مشخص کردن ویژگیهای امام حسین (ع) برآمده و عناوین اصلی آن را بیش از ۳۰۰ ویژگی یافته است که آنها در میان اولین و آخرین به آن حضرت اختصاص داشته است. مؤلف این ویژگیها را در ۳۰ بخش به رشته تحریر درآورده است.
قصه کربلا	علی نظری منفرد	کتابی توصیفی درباره قیام امام حسین (ع) است. این کتاب بیان کننده «نظر رایج» شیعه درباره آن حضرت، و بر پایه تحقیقات دیگران نوشته شده است. نویسنده در مسائل مورد اختلاف، قولهای گوناگون را ذکر کرده و کمتر به داوری و نظر مختار خویش پرداخته است. تنظیم کتاب بی مانند یا کم مانند است؛ بدین گونه که مطالب کتاب بر اساس حرکت امام حسین (ع) و اهل بیت او (از مدینه تا مدینه)، فصل بندی شده و از همه منازل در مسیر حرکت سخن رفته است.
با کاروان حسینی از مدینه تا مدینه (ترجمه کتاب مع الركب الحسینی)	علی الشاوی، نجم الدین طبسی، محمد جواد طبسی، عزت‌الله مولائی، محمد جعفر طبسی، محمد امین پور امینی	هدف این مجموعه شش جلدی بررسی پیشینه حادثه کربلا و واکاوی زوایای پنهان آن و بیان رویدادهای این واقعه است. در این مجموعه، مؤلفان با نگاهی تحلیلی و نقادانه به رویدادهای این دوره پرداخته و به منابع متعددی استناد کرده‌اند. عناوین هر یک از مجلدات این مجموعه چنین است: ۱- تاریخ وقایع حضور امام حسین (ع) در مدینه تا حرکت به مکه ۲- تاریخ حضور امام حسین (ع) در مکه ۳- تاریخ وقایع حرکت امام (ع) از مکه تا کربلا ۴- تاریخ وقایع حضور امام (ع) در کربلا تا شهادت ۵- تاریخ وقایع کاروان حسینی، پس از شهادت امام حسین (ع) تا رسیدن به شام ۶- تاریخ وقایع کاروان حسینی در شام و در فاصله شام تا ورود به مدینه
آینه در کربلاست	محمد رضا سنگری	کتابی است ترکیبی از روایت، تطبیق، تحلیل و تذکره و سیر تاریخی حوادث رویدادها. هم چگونگی واقعه و هم چرایی آن را بیان می‌کند و از منابع کهن در متون جدید بهره گرفته است.
مقتل امام حسین علیه السلام	آیت‌الله مرتضی عسگری	این کتاب حوادث زندگی امام حسین علیه السلام، اولاد و اصحابشان را از زمان مرگ معاویه تا حکومت یزید و تا شهادت آن حضرت و هم‌چنین پس از شهادت آن حضرت را مورد بررسی قرار می‌دهد. ویژگی بارز این کتاب استفاده از منابع دست اول و استنادات فراوان به منابع اهل سنت است.
دانشنامه امام حسین (ع)	محمد محمدی ری شهری	کتابی است ۱۴ جلدی با موضوع امام حسین علیه السلام که به بررسی زندگانی فردی و اجتماعی امام (ع) می‌پردازد که به بیش از پانصد مصدر تاریخی، حدیثی، تفسیری و کلامی مراجعه شده که به زبان عربی و فارسی نگاشته و به زبان‌های اردو، ترکی و انگلیسی ترجمه شده است.
پیام‌های عاشورا	جواد محدثی	این کتاب شامل پیامهای اعتقادی، سیاسی، اخلاقی، عرفانی، تاریخی و... است که هر کدام از آنها تبیین جداگانه‌ای از مفهوم هر عنوان و قلمروی آنها است. این محورها با تأکید بر مستندات تاریخی یا شواهدی از کلمات حماسه‌آفرینان نهضت عاشورا تشریح شده است.

ادامه جدول ۱: منابع و جامعه آماری پژوهش

نام اثر	نویسنده	توضیحات
آفتاب در مصاف	آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	این مجموعه رهنمودهای ارزشمند معظم له درباره موضوع درسهای عاشورا است. این اثر یکی از آثار موضوعی است شامل تمامی بیانات رهبری از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۰ در مورد سرور و سالار شهیدان امام حسین علیه‌السلام که به شکل سیر تاریخی استخراج شده است.
سلوک عاشورایی	آیت‌الله‌العظمی حاج آقا مجتبی تهرانی (رحمة الله علیه)	این اثر خلاصه‌ای از مباحث حضرت آیت‌الله حاج آقا مجتبی تهرانی است که در ایام محرم و صفر سالهای اخیر در جلسات عمومی ایراد کرده‌اند. این مباحث به بررسی عالمانه و دقیق و چندبعدی گوشه‌هایی از حرکت عظیم و جهانی سیدالشهدا علیه‌السلام می‌پردازد که در نوع خود کم‌نظیر، و در برخی موارد کاملاً بی‌سابقه است.
عاشورا چگونه و چرا	آیت‌الله محمدعلی جاودان	مباحث این اثر سالها پیش در یک سخنرانی عرضه شده بود. با تحلیل آن می‌کوشد چگونگی و چرایی آن حادثه عظیم را تبیین کند. در این پژوهش سعی شده است اولاً بیان شود قیام کربلا و عاشورا چه بوده، و ثانیاً بدانیم این قیام چرا اتفاق افتاده است.
نسیم مبارک عاشورا	آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	این اثر، نگرشی نو و بدیع است به واقعه عاشورا که می‌تواند دستمایه همه صاحبان فکر و سخن، اصحاب بیان و بنان، منبر و وعظ و خطیبان و معلمان، مجاهدان و جندالله و حزب‌الله قرار گیرد تا نسل نو و جوان تشنه حقیقت را از زلال بندگی و آزادی و حضور حماسه کربلا سیراب سازد. این اثر رشحاتی از کوشش امامت و سخنان مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۸ تاکنون است.
۷۲ سخن عاشورایی	آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	ویژگی خاص این پژوهش، که در بیانات معظم له در این زمینه بخوبی قابل مشاهده است، همانا جامع‌نگری و در عین حال تبیین دقیق، کارآمد، مبتنی بر تحلیل تاریخ و موشکافیهای علمی و محققانه در زوایای پنهان و آشکار نهضت امام حسین علیه‌السلام است. سخنان و بیانات آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) که از خرداد سال ۱۳۳۸ تا ۱۳۹۰ در محافل و مجالس گوناگون، ایراد و در قالب ۷۲ سخن جمع‌آوری شده است.

از میان این جامعه آماری به دلیل محدودیتهای پژوهش از طریق نظرخواهی از خبرگان، نمونه پژوهش در تحلیل اصول مدیریت امام حسین علیه‌السلام کتابهای تاریخی و مقاتل معروفی چون *نفس المهموم* (قمی، شیخ عباس)، *لهوف* (سید ابن طاووس)، *مقتل ابی مخنف* (یوسفی غروی، محمدهادی) - آئینه در کربلا (سنگری، محمدرضا)، سخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا (نجمی، سید محمدصادق)، دانشنامه امام حسین (ع)، ۷۲ سخن عاشورایی، سلوک عاشورایی و آفتاب در مصاف انتخاب شد و مورد واکاوی عمیق و شناسه‌گذاری قرار گرفت تا اصول مدیریت امام علیه‌السلام استخراج شود.

یافته‌های پژوهش

ایجاد شناسه‌های اولیه

پس از آماده‌سازی منابع، مراحل دوم و سوم تحلیل، همزمان با هم انجام می‌شود. در این مرحله منابع گوناگون تحقیق مطالعه و بررسی شد و مطالب و بندهایی که به نوعی می‌توانست پاسخگوی سؤال پژوهش باشد، انتخاب شد؛ سپس به قسمت انتخاب شده یک برچسب خاص اختصاص داده شد؛ بدین صورت که روی متن انتخاب شده، تحلیل به صورت عنوان یادداشت می‌شود و هم‌چنین در این مرحله پس از فهرست کردن تمامی نکات کلیدی به هر نکته یک شناسه و یک عنوان تخصیص داده شده است. در جدول شماره ۲ نمونه شناسه‌گذاری اولیه منابع پژوهش آورده شده است.

جدول ۲: تقسیم‌گذاری و شناسه‌گذاری اولیه مطالب مرتبط با سیره امام حسین (ع)

ردیف	متن	کد
۱	ولید در حالی که مروان نزد او نشسته بود، نامه یزید را برای امام حسین علیه‌السلام خواند و از او خواست تا بیعت کند. امام حسین علیه‌السلام کلمه استرجاع [إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ] را بر زبان آورد و گفت «کسی چون من هرگز بیعت سری و پنهانی نمی‌کند؛ چنانکه تو نیز مادامی که [این امر را] آشکار و علنی نکنی و در حضور از من بیعت نگیری، بیعت سری و پنهانی مرا کافی نمی‌دانی». ولید گفت «آری!» امام حسین علیه‌السلام گفت «پس هرگاه که مردم را برای بیعت فراخواندی، ما را هم با فراخوانی مردم خواند و کار یکسره می‌شود» (مقتل‌الحسین علیه‌السلام از علامه سید مرتضی عسگری).	۱ - زیر بار ظلم نرفتن ۲ - زیرک بودن و رفتار سیاسی صحیح
۲	«در بین راه با امام حسین علیه‌السلام و ابن زبیر رویارو شد و به آن دو گفت «از خدا بترسید و جماعت مسلمانان را متفرق نکنید» (مقتل‌الحسین علیه‌السلام از علامه سید مرتضی عسگری).	۱ - تبلیغ و آگاهی دادن ۲ - تقوای [ترس] الهی
۳	امام حسین علیه‌السلام در جهت عمل به تکلیف عمل کردند اینکه حضرت ابی‌عبدالله علیه‌السلام نهضت کرد و قیام کرد با عدد کم و در مقابل این برای اینکه گفته تکلیف من این است که استنکار کنم، نهی از منکر کنم. حضرت سید الشهداء تکلیف برای خودشان دانستند که بروند و کشته بشوند و محوکننده آثار معاویه و پسرش باشند؛ می‌فرمود ما آمدیم ادای وظیفه‌ی خدایی را بکنیم، آمدیم اسلام را حفظ کنیم (پیام‌های عاشورا از جواد محدثی)	۱ - تکلیف محوری امام حسین ۲ - مقابله با منکرات ۳ - حفظ اسلام
۴	شجاعت امام علیه‌السلام تنها در میدان نبرد خلاصه نمی‌شد، ایشان در میدان کلام و مکاتبات نیز بسیار جسور بودند و از موضع قدرت و توانمندی برخوردار می‌کردند. برخی راویان گفته‌اند "به خدا سوگند، هیچ انسان محاصره شده‌ای در میان انبوه مردم را چون حسین علیه‌السلام ندیدیم. یاران و خویشان و برادرانش به شهادت رسیده بودند؛ اما او با قلبی محکم، روحی قوی و شجاعتی که نظیر به نبرد ادامه می‌داد." (آفتاب در مصاف، گزیده بیانات آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای)	۱ - شجاعت امام حسین (ع) ۲ - نهراسیدن از دشمن ۳ - روح قوی و مطمئن داشتن
۵	امام در یکی از خطبه‌ها به مردم حاضر گفتند شما می‌دانید که خاندان بنی‌امیه، سرسپرده شیطان هستند و از بندگی خدا روی گردانند؛ فساد را ظاهر کرده و حدود الهی را تعطیل نموده و حقوق بیت‌المال را میان خود تقسیم کرده‌اند؛ حرام خدا را حلال و حلالش را حرام کرده‌اند؛ حال آنکه من به تصدی این جایگاه سزاوارترم. این نفی وظیفه شرعی امام است. چون مساعدت و کمک به اثم و عدوان شرعاً حرام است. (سلوک عاشورایی، سلسله جلسات اخلاق و معارف اسلامی حضرت آیت ا... العظمی حاج‌آقا مجتبی‌تهرانی رحمه الله علیه)	۱ - افشاگری علیه ظالمان و مفسدان ۲ - تکلیف محوری امام حسین (ع) ۳ - حرمت مساعدت در اثم و عدوان

این شناسه‌ها بیانگر مجموعه تفاسیر شخصی پژوهشگران نسبت به متن صریح یا معانی پنهانی است که شاید مورد نظر نویسنده بوده است. ملاحظه این امر باعث دخالت دادن بافت و زمینه

کتابها و هم‌چنین توجه به عناصر مرتبط با این بافت می‌شود و تحلیلی دقیقتر و نزدیکتر به قصد نویسنده ارائه می‌کند. در ادامه تمام شناسه‌های استخراج شده مورد بحث و بررسی قرار گرفت. این بحث و بررسی به «کشف مقولات جدید و غنی‌تر از داده‌های مورد مطالعه و تحلیل» و «تصحیح شناسه‌های کشف شده» منجر شده است.

با شناسه‌گذاری، داده‌های مختلف در مرحله اول با حذف مشابهتها، ۲۰۷ شناسه اولیه استخراج شد که در جدول ۳ نمونه‌ای از آنها قابل مشاهده است. از داده‌های منابع مختلف و مقایسه و تطبیق آنها با اصول مدیریت و شناسایی شباهتها و تفاوتها به تهیه فهرست برجسب‌ها بر اساس مضمونهای مشخص شده پرداخته شده است.

جدول ۳: نمونه‌ای از مفاهیم و شناسه‌های اولیه استخراج شده

ردیف	شناسه‌های مشخص شده	مفاهیم اولیه
۱	A52, A54, C6, D15, B49	استفاده از گزینه‌های زودبازده و دیربازده
۲	A3, A6, A10, A19, A21, A30, A33, A37, A46, A47, A48, A52, A54, A74, B8, B64, B58, C6, C7, D31, D28, D30	آینده‌نگری امام حسین علیه‌السلام
۳	A5, A41, B19, B56, B57, B58, B77, B81, B82, C6, C7	هدف داشتن (تشنه بودن خود...)
۴	A3, A2, A9, A10, A12, A13, A20, A24, A25, A52, A54, A65, B8, B12, B13, B15, B16, B30, B32, B50, B55, B59, B80, B81	رفتار سیاستمدارانه و واکنش مناسب و بجا
۵	A3, A5, A6, A9, A10, A11, A12, A22, A25, A29, A31, A35, A42, A52, A65, B33, B53, B58, B69, B70, B81, B87, C6, D23, D30, D31	قاطعیت (عقب‌نشینی نکردن از موضع حق)، پشتکار، استقامت در طی مسیر
۶	A1, A2, A6, A7, A19, A43, A54, B12, B13, B14, B15, B59, B62, B63, B66, B72, B73, C2, C6, C7, D1, D6, D7, D9, D17, D21, D28.	اطلاعات کافی نسبت به دشمن و دشمن‌شناسی
۷	A6, A27, A30, A33, A43, A74, B4, B8, B11, B19, B42, B54, B56, B57, B60, B62, B64, B66, B67, B74, B75, B86, C11, D7, D17, D20, D26	احیای امر به معروف و نهی از منکر

در پایان برجسب‌زنی و شناسه‌گذاری، این شناسه‌ها در معرض قضاوت کارشناسان قرار گرفت و مورد بررسی‌های فراوان و مطالعه واقع شد و در نهایت پس از بازنگری و حذف شناسه‌های موازی و تکراری و ادغام شناسه‌های مشابه، ۸۰ مضمون پایه به‌عنوان شاخصهای اصول مدیریت و رهبری امام حسین علیه‌السلام مشخص شد که در جدول شماره ۴ آمده است.

جدول ۴: مضمونهای پایه (شاخصهای) اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع)

ردیف	عنوان مضمون پایه	ردیف	عنوان مضمون پایه
۱	استفاده از گزینه‌های زود بازده و دیربازده	۴۰	زمینه‌سازی کارهای فرهنگی با جهاد
۲	آینده‌نگری امام	۴۱	موقعیت طلب، فرصت‌طلبی
۳	هدف داشتن (تشنه بودن خود...)	۴۲	استفاده و شناخت منابع و موقعیت موجود
۴	رفتار سیاستمدارانه و واکنش مناسب و بجا	۴۳	ارزشمند بودن امام علیه‌السلام از نظر جایگاه رفیع امام علیه‌السلام بین یاران و دشمنان
۵	قاطعیت (عقب‌نشینی نکردن از موضع حق)، پشتکار، استقامت در طی مسیر	۴۴	تربیت افراد کارآمد برای لحظه‌های سرنوشت‌ساز
۶	اطلاعات کافی نسبت به دشمن و دشمن‌شناسی	۴۵	بیان صریح و آگاهانه
۷	احیای امر به معروف و نهی از منکر	۴۶	دوری از جنگ و خونریزی
۸	تربیت افراد کارآمد برای لحظه‌های سرنوشت‌ساز	۴۷	قدرت تصمیم‌گیری قوی در هر لحظه
۹	افزایش روحیه جمعی	۴۸	پیشبرد قدم‌به‌قدم اهداف و شتاب نکردن در تصمیم‌گیری و تدبیر
۱۰	شناسایی مواضع هدف در جانب طرفین	۴۹	تنوع انتخاب یاران سنی / قومی
۱۱	عاقبت‌نگری و دوراندیشی	۵۰	سیاستگذاری امام علیه‌السلام و فداکاری امام علیه‌السلام برای یاران هنگام شهادت
۱۲	ایجاد وحدت و همگرایی بین جمع	۵۱	جاذبه و دافعه داشتن
۱۳	هماهنگی و پیوستگی بین یاران	۵۲	عدالت بین یاران
۱۴	امام‌شناسی (یاران)	۵۳	جلوگیری از جنگیدن زنان
۱۵	رفتار صحیح در مقابل خدعه‌های دشمن	۵۴	اعتماد به یاران
۱۶	عدم تحمیل و فشار و اجبار	۵۵	رعایت انصاف در حق دشمنان
۱۷	توجه به برنامه‌های خود طی مسیر برای بقیه	۵۶	ترغیب افراد به شجاعت و شناخت نیروهای درونی
۱۸	حفظ خط فکری در آینده حتی قرون بعد	۵۷	پیشگیری قبل از وقوع رفتار ناروا برای تعدیل و هدایت
۱۹	برنامه‌ریزی برای چندین سال و قرن بعد	۵۸	ترویج اخلاق‌مداری
۲۰	ناامید نشدن با وجود احتمال شکست	۵۹	ترغیب افراد به اخلاق حسنه، شجاعت، فداکاری، با عمل به قرآن و تلاوت آن و کمک و استعانت از خدا
۲۱	دادن فرصت گفتگو به طرف مقابل	۶۰	ندادن اطلاعات کامل به دشمنان
۲۲	تحقیر دشمن (لازمه)	۶۱	دائم‌الذکر بودن یاران امام
۲۳	شکست خودبزرگ‌بینی دشمن توسط امام	۶۲	همدلی و همراهی
۲۴	ترتیب یاران (در برابر تیرها)	۶۳	انگیزه دادن
۲۵	روحیه شجاعت و نترسیدن از مرگ در یاران	۶۴	عزت‌نفس

ادامه جدول ۴: مضمون‌های پایه (شاخص‌های) اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع)

ردیف	عنوان مضمون پایه	ردیف	عنوان مضمون پایه
۲۶	هدف ایجاد عدالت اجتماعی و نه صرفاً اقتصادی	۶۵	مسئولیت دادن بر اساس توانمندی نه پیشینه خانوادگی
۲۷	شناخت کامل افراد و به کار گماردن صحیح	۶۶	احیای سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و عمل به فرمان الهی
۲۸	توجه به نقش اطلاعات	۶۷	اجرای حدود
۲۹	احترام قائل شدن به درخواستها	۶۸	نداشتن روحیه تردید و تزلزل
۳۰	استفاده از تمام منابع برای رسیدن به هدف	۶۹	عدم انتساب انتقام خواهی، احساسات گرایی
۳۱	احیای حکومت اسلامی	۷۰	زمان شناسی
۳۲	زمینه سازی برای سقوط امویان	۷۱	تابع امر خدا و قرآن
۳۳	زمینه سازی برای تلاشهای علمی و فرهنگی	۷۲	راضی بودن و اعتماد کامل به خدا
۳۴	رهبر آگاه و مقاوم	۷۳	هیبت، عظمت، اقتدار و صلابت
۳۵	جلوگیری از بدعت و ستمگری	۷۴	قوت قلب دادن به یاران در موقعیتهای بحرانی
۳۶	تبدیل حکومت از سلطنت به جمهوری	۷۵	شکست ناپذیری
۳۷	اعاده حق	۷۶	معرفی و ترویج فرهنگ شهادت
۳۸	ایجاد اصلاح	۷۷	رضا و تسلیم امر خدا
۳۹	احیای دین و ارزشهای آن	۷۸	جریان شناسی انحراف

پژوهشگران در گام بعدی برای استخراج مضمون‌های اصلی، مضمون‌هایی را که بیشترین قرابت و هم معنایی نسبت به هم داشت، کنار هم قرار دادند و به خلق معنا و واژه‌های جدید پرداختند و به ۴۱ اصل فرعی مدیریتی دست یافتند که تحت عنوان مضمون‌های سازمان دهنده نام گرفت. در آخرین مرحله از فرایند تحلیل داده‌ها مضمون‌های فراگیر باید مشخص شود. این مرحله تقریباً شبیه به مرحله قبل است. پژوهشگر در این مرحله از مضمون‌های سازمان دهنده، مضامین فراگیر پاسخ دهنده به سؤال اصلی پژوهش را تبیین می کند و پس از بازنگری و اصلاحات از ۴۱ مضمون سازمان دهنده به چهار دسته مضمون فراگیر (اصول ناظر به ویژگیهای مدیر و رهبر، اصول ناظر به مدیریت افراد و همکاری، اصول ناظر به هدف، راهبرد و برنامه ریزی و اصول ناظر به رویارویی با محیط) دست می یابد. در جدول شماره ۵ مضمون‌های سازمان دهنده و فراگیر مشخص شده است.

جدول ۵: مضمونهای سازمان دهنده و فراگیر اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع)

مضمونهای سازمان دهنده	مضمونهای فراگیر
اصل پیشی نگرفتن بر خدا و رسول	اصول ناظر به ویژگیهای مدیر و رهبر
اصل مسئول بودن هر نسل در برابر نسلهای آینده	
اصل جریان شناسی انحراف	
اصل استفاده از گزینههای زودبازده و دیربازده	
اصل ساده گویی و بیان روان مدیر و رهبر	
اصل جاذبه و دافعه الهی مدیر و رهبر	
اصل بشارت و انذار	
اصل قسط و عدل	
اصل سعه صدر	
اصل رعایت تقوا و محاسبه نفس	
اصل انطباق ایمان و اخلاق با فطرت	
اصل ثبات قدم و استقامت	
اصل آخرت گرایی	
اصل هدایت و رهبری	
اصل تقیه رهبر و مدیر	
اصل قاطعیت و مدارا در طرح و اجرا	
اصل سلسله مراتب مدیریت	
اصل مشورت	اصول ناظر به مدیریت افراد و همکاری
اصل اعمال مدیریت بر اساس بصیرت نیروها	
اصل مسئولیت متقابل	
اصل آموزش مستمر	
اصل مردمی بودن	
اصل شایسته سالاری	
اصل اختیار و فضیلت انتخاب از سر بصیرت	
اصل توجه به جایگاه افراد	
اصل آراستگی ظاهری و درونی	
اصل تاکید بر ایمان و معاد باوری در تربیت	
اصل لزوم تقویت مسئولیت پذیری و فرمانبری	
اصل تقدم کار جمعی بر فردی و لزوم تقسیم کار	

ادامه جدول ۵: مضمونهای سازمان دهنده و فراگیر اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع)

مضمونهای سازمان دهنده	مضمونهای فراگیر
اصل پیشبرد قدم به قدم اهداف	اصول ناظر به هدف، راهبرد و برنامه‌ریزی
اصل وحدت و هماهنگی	
اصل اعمال مدیریت بر اختیار نیروها	
اصل تدبیر و تدبیر	
اصل امر به معروف و نهی از منکر	
اصل مدیریت زمان	
اصل توجه دادن همراه به شکست و پیروزی	اصول ناظر به رویارویی با محیط
اصل عبرت آموزی از تاریخ	
اصل پیوند و رابطه اخلاق و قانون	
اصل فرهنگ سازی مناسب	
اصل دقت، جامعیت، شفافیت، فهمیدنی بودن قانون و مقررات	
اصل اصالت خانواده فرد و جامعه	

خروجی نهایی روش تحلیل مضمون، شبکه مضامین است. در شکل ۱ شبکه مضمونها بر اساس مضمونهای فراگیر و سازماندهنده نشان داده شده است.

امام حسین (ع) است، اصول ناظر به ویژگی‌های مدیر و رهبر است. زمینه‌های نظریه مدیریت از دیدگاه امام حسین علیه‌السلام بر اهداف، مبانی و اصولی مبتنی است که حول محور برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، سازماندهی ارتباطات، رهبری، نظارت و کنترل می‌چرخد و پیش‌نیاز مدیریت بر دیگران، اداره و کنترل بر وجود خویش است. مدیر شخصی است که قبل از هر چیز در اداره خود کوشاست.

اصول استخراج شده ناظر به ویژگی مدیر از نگاه امام حسین (ع) عبارت است از: پیشی نگرستن بر خدا و رسول، مسئول بودن هر نسل در برابر نسل‌های آینده، جریان شناسی انحراف، استفاده از گزینه‌های زودبازده و دیربازده، ساده‌گویی و بیان روان مدیر و رهبر، جاذبه و دافعه الهی مدیر و رهبر، بشارت و انداز، قسط و عدل، سعه صدر، رعایت تقوا و محاسبه نفس، انطباق ایمان و اخلاق با فطرت، ثبات قدم و استقامت، آخرت‌گرایی، اصل هدایت و رهبری، تقیه رهبر و مدیر، قاطعیت و مدارا در طرح و اجرا و سلسله مراتب مدیریت.

اصول ناظر به مدیریت افراد و همکاری از دید امام حسین علیه‌السلام

دومین مضمون فراگیر، اصولی است که به مدیریت افراد و همکاری با آنان ناظر است. مدیر پس از اینکه خود باید برخی از ویژگی‌ها را داشته باشد، باید توانایی مدیریت بر افراد و همکاری با آنان برای تحقق اهداف را داشته باشد. مدیریت دیگران و تأثیرگذاری بر آنان و برانگیختن افراد برای دستیابی به اهداف از مهمترین اقدامات و وظایف مدیریت است.

بر اساس سیره امام حسین (ع) اصول ناظر به مدیریت افراد و همکاری ۱۲ اصل است: مشورت، اعمال مدیریت بر اساس بصیرت نیروها، مسئولیت متقابل، آموزش مستمر، مردمی بودن، شایسته‌سالاری، اختیار و فضیلت انتخاب از سر بصیرت، توجه به جایگاه افراد، آراستگی ظاهری و درونی، تأکید بر ایمان و معاد باوری در تربیت، لزوم تقویت مسئولیت‌پذیری و فرمانبری و تقدم کار جمعی بر فردی و لزوم تقسیم کار.

اصول ناظر بر هدف، راهبرد و برنامه‌ریزی از دید امام حسین علیه‌السلام

در سیره امام حسین علیه‌السلام ضمن تأکید بر برنامه‌ریزی جامع و همه سو نگر و ایجاد فضای مناسب به منظور رشد خلاقیت و ابتکار افراد، افق و چشم‌اندازهای بیشتری را برای انتخاب آگاهانه و بصیرانه با ایجاد فرهنگ‌سازی مناسب، توجه به شکست‌های ظاهری و پیروزی‌های عمیق و پرثمر،

دادن آگاهی و بینش نسبت به اخلاق، قانون و پیوندهای گسترده آنها با جامعه و اصالت فرد و جامعه برای زیردستان و یاران خود باز می‌کنند تا زمینه رسیدن به اهداف الهی و غایی ایجاد گردد. سیره امام حسین علیه‌السلام حول محور برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، سازماندهی ارتباطات، رهبری و نظارت و کنترل می‌چرخد. امام حسین علیه‌السلام ضمن تأکید بر حفظ و ثبات شغلی افراد سعی در افزایش تمرکز به منظور کیفیت و کارایی اهداف سازمان از طریق توجه بیشتر و ویژه به شخصیت افراد، وحدت و هماهنگی و تفویض اختیار بموقع و متناسب و غیره تا تعدیل حجم کارهای افراد دارد. تصمیم‌گیری مدیرهای امین و کاردان در مواقع ضروری می‌تواند در راه رسیدن به اهداف الهی و غایی سرعت و حرکت اثر بخشتری را به همراه داشته باشد.

اصول ناظر به هدف، راهبرد و برنامه‌ریزی از نگاه امام حسین (ع) شش اصل است که عبارت است از: پیشبرد قدم به قدم اهداف، وحدت و هماهنگی، اعمال مدیریت بر اساس اختیار نیروها، تدبیر و تدبیر، امر به معروف و نهی از منکر و مدیریت زمان.

اصول ناظر به رویارویی با محیط از دیدگاه امام حسین علیه‌السلام

بدون شک محیط و عوامل بیرونی از مهمترین موارد تأثیرگذار بر مدیریت سازمانها است. مدیران نمی‌توانند بدون در نظر گرفتن محیط و اقتضائات آن، مدیریت صحیح و درست انجام دهند. بر اساس سیره امام حسین (ع) شش اصل ناظر به محیط و رویارویی با آن شناسایی شد که عبارت است از: توجه دادن همراه به شکست و پیروزی، عبرت‌آموزی از تاریخ، پیوند و رابطه اخلاق و قانون، فرهنگ‌سازی مناسب، دقت، جامعیت، شفافیت، فهمیدنی بودن قانون و مقررات و اصالت خانواده، فرد و جامعه.

نتیجه‌گیری

بررسی سیره و منش اهل بیت علیهم‌السلام در مشخص کردن اصول موضوعه حاکم بر علوم انسانی و به طور خاص رشته مدیریت نقش مهمی دارد. استخراج اصول موضوعه از منابع دینی (قرآن و سنت) از جمله مهمترین کارهایی است که پژوهشگران اسلامی باید انجام دهند تا علوم انسانی اسلامی محقق شود.

علم مدیریت رایج مانند سایر علوم بر مبنای اصول موضوعه خاصی بنا شده است که

اندیشمندان مختلف مدیریت این اصول را بیان کرده‌اند؛ از جمله اقداماتی که برای اسلامی کردن دانش مدیریت باید انجام شود این است که اصول موضوعه علم مدیریت از منابع دینی و با توجه به مکتب تفکری اسلام استخراج شود.

با بررسی سیره امام حسین (ع) و استخراج اصول مدیریت از نگاه آن حضرت مشخص شد که اصول مدیریت از نگاه آن حضرت در چهار اصل کلی قرار می‌گیرد که در ذیل این چهار اصل کلی، چهل و یک اصل فرعی قرار می‌گیرد که شکل دهنده مکتب مدیریت اسلامی از نگاه امام حسین (ع) است. اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع) تمام جوانب روحی و جسمانی فرد، گروه و مجموعه [سازمان] را در حال و آینده مورد توجه قرار داده است.

همان‌گونه که بیان شد، اصول موضوعه از زیربناهای هر علم است. اصول متداول بر اساس اصول موضوعه شکل می‌گیرد. دلالت ضمنی این اصول مستخرج از سیره امام حسین (ع) برای دانش مدیریت این است که باید اصول متداول علم مدیریت مثل برنامه‌ریزی، سازماندهی، تصمیم‌گیری و... بر اساس این اصول موضوعه باشد. در پایان می‌توان بیان کرد که این پژوهش نقطه شروعی برای شکل‌گیری مدیریت اسلامی است که در پژوهش‌های بعدی باید بر اساس این اصول موضوعه، اصول متداول علم مدیریت استخراج شود.

همان‌گونه که بیان شد پژوهش، گامی آغازین به منظور تحقق مکتب مدیریت اسلامی است. در ادامه پیشنهادهای نظری و کاربردی برای پژوهش‌های آینده بیان می‌شود:

۱- استفاده از دیگر منابع معتبر مرتبط با سیره امام حسین (ع) برای کاملتر کردن اصول مدیریت از نگاه حضرت

۲- انجام دادن مصاحبه‌های عمیق با خبرگان در مورد اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع) و کاملتر کردن شبکه مضمون‌های اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع)

۳- بررسی سیره دیگر معصومین همچون پیامبر اکرم (ص) و امیرالمؤمنین (ع) و استخراج اصول مدیریت از سیره ایشان

۴- اولویت‌بندی اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع) و مشخص کردن مهمترین و نیز مطالب مهم در این اصول

۵- انجام دادن پژوهش‌های جدا در هر یک از اصول مدیریت برای فهم دقیق این اصول و الزامات اجرایی و عملیاتی آنها در عرصه عمل

- ۶ - انجام دادن پژوهش در حوزه اصول متداول مدیریت مثل برنامه ریزی، سازماندهی و... بر اساس اصول موضوعه استخراج شده از سیره امام حسین (ع)
- ۷ - نظریه پردازی و ارائه الگوهای مختلف در زمینه مدیریت اسلامی با استفاده از اصول موضوعه مستخرج از سیره امام حسین (ع)
- ۸ - استفاده از دیگر راهبردهای پژوهشی همچون داده بنیاد، پدیدارشناسانه و... به منظور استخراج اصول مدیریت از نگاه امام حسین (ع)
- ۹ - بهره گیری از روشهای کمی و اعتبار سنجی مثل معادلات ساختاری - تفسیری (ISM) به منظور مشخص کردن سطوح اصول مدیریت و الگوی تعاملی بین اصول مدیریت

منابع فارسی

- بدیعیان گورتی، راضیه؛ میرشاه جعفری، سید ابراهیم؛ لیاقت دار، محمدجواد (۱۳۹۰). الگوی روابط انسانی عزت مدار با تأکید بر سیره امام حسین (ع). دو فصلنامه تربیت اسلامی. س. ۶. ش. ۱۳: ۷ تا ۲۴.
- حمید زاده، بهرام (۱۳۸۷). جلوه‌های مدیریت در حرکت امام حسین (ع). قم: موسسه فرهنگی تبیان.
- دراکر، پیتر (۱۳۷۹). چالش‌های مدیریت در سده ۲۱. ترجمه محمود طلوع. تهران: نشر رسا.
- دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۸۳). سیره نبوی (منطق عملی). ج اول. تهران: انتشارات دریا.
- دلشاد تهرانی، مصطفی؛ آینه وند، صادق (۱۳۸۵). سیره‌نویسی؛ گرایش‌ها و ضرورت‌ها. خردنامه همشهری. س. ۱۲. ش. ۱۱: ۴۴ تا ۴۶.
- رضایی منش، بهروز؛ عبدالحمید، مهدی؛ پور عزت، علی‌اصغر؛ شریف‌زاده، فتاح (۱۳۹۳). الگوی ارزشیابی خط‌مشی‌های عمومی در پرتو معرفت علوی. فصلنامه راهبرد فرهنگ. س. ۴. ش. ۲۸: ۱۲۳ تا ۱۵۲.
- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمد سعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. دو فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی. س. ۳. ش. ۱۰: ۱۵۱ تا ۱۹۸.
- علوی، سید علی‌اصغر (۱۳۸۹). طراحی الگوی رهبری با الهام از گفتگوهای امام حسین (ع). پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی و مدیریت. دانشکده مدیریت. دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
- علوی، سید علی‌اصغر؛ عبدالحسین زاده، محمد (۱۳۹۴). مبانی مدیریت عاشورایی؛ روش‌شناسی و رویکردها. تهران: انتشارات سدید (مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام).
- کاظم پور، علیرضا (۱۳۸۷). بررسی و مطالعه استراتژی‌ها و الگوی مدیریتی پیشوایان دین در تعامل با مدیریت سیاسی جامعه (مطالعه موردی: استراتژی‌های نهضت عاشورا). پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت. دانشکده مدیریت. دانشگاه تهران.

- کافی، مجید (۱۳۹۴). فلسفه و روش سیره پژوهی. قم: مجتمع آموزش عالی امام خمینی.
- کتابی، ابراهیم (۱۳۹۳). بازخوانی اصول رهبری در قیام عاشورا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- کوشکی، نظر علی (۱۳۸۱). درآمدی بر الگوهای مدیریتی امام حسین (ع). دو فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی. س ۵. ش ۱۶: ۸۱ تا ۹۸.
- محمدی‌مهر، غلامرضا (۱۳۸۷). روش تحلیل محتوا (راهنمای عملی تحقیق). تهران: گنجینه علوم انسانی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۶). پیش‌نیازهای مدیریت اسلامی. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۷). فلسفه اخلاق. قم: انتشارات صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۵). مدیریت و رهبری در اسلام (امدادهای غیبی در زندگی بشر). قم: انتشارات صدرا.
- میرزایی اهرنجانی، حسن (۱۳۸۶). مبانی فلسفی تئوری سازمان. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

منابع انگلیسی

- Alkahtani, Ali (2014). An Application of Islamic Principles in Building a Robust Human Resource Management System (In Islamic Countries). **International Journal of Recent Advances in Organizational Behaviour and Decision Sciences (IJRAOB)**. Vol: 1. Pp. 196 ° 183.
- Boyatzis, R. E. (1998). **Transforming qualitative information: thematic analysis and code development**. Sage Braun, Virginia.
- Braun, V, & Clarke, C. (2006). **Using thematic analysis in psychology**. Edward Arnold (Publishers) Ltd.
- Fayol, H. (1949). **General and industrial management**. London: Pitman.
- Hatch, M. J. (2006). **Organization theory: Modern, symbolic, and postmodern perspectives**. Oxford: Oxford University Press.
- Immy Holloway, and Les Todres.(2003).The Status of Method: Flexibility, Consistency and Coherence". **Qualitative Research**. 3 (3): 345-357
- King, N., & Horrocks, C. (2010). **Interviews in qualitative research**. Los Angeles: SAGE
- Morden, T. (2004). **Principles of management**. Aldershot, Hants, England: Ashgate.
- Moshal, B. S. (2009). **Principles of Management**.
- Robbins, S. P (2005). **Organizational behavior**. Upper Saddle River, N.J: Pearson/Prentice Hall.45.
- Stirling, A. J. (2001). Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research. **Qualitative Research**. Vol. 1, No. 3, pp. 385-405
- Taylor, F. W. (1967). **The principles of scientific management**. New York: Norton.
- Terry, G. R. (1972). **Principles of management**. Homewood, Ill: R.D. Irwin.
- Weber, M. (1960). **Bureaucracy. Some Theories of Organization**. Edited by H. Rubenstein and Chadwick J. Haberstroh.

